

HAL
open science

Humaniora og online publicering

Gunner Lind, Catharina Raudvere

► **To cite this version:**

| Gunner Lind, Catharina Raudvere. Humaniora og online publicering. 2009. hprints-00475885

HAL Id: hprints-00475885

<https://hal-hprints.archives-ouvertes.fr/hprints-00475885>

Preprint submitted on 23 Apr 2010

HAL is a multi-disciplinary open access archive for the deposit and dissemination of scientific research documents, whether they are published or not. The documents may come from teaching and research institutions in France or abroad, or from public or private research centers.

L'archive ouverte pluridisciplinaire **HAL**, est destinée au dépôt et à la diffusion de documents scientifiques de niveau recherche, publiés ou non, émanant des établissements d'enseignement et de recherche français ou étrangers, des laboratoires publics ou privés.

Humaniora og online publicering

Rapport til Det humanistiske Fakultet, KU, 2009

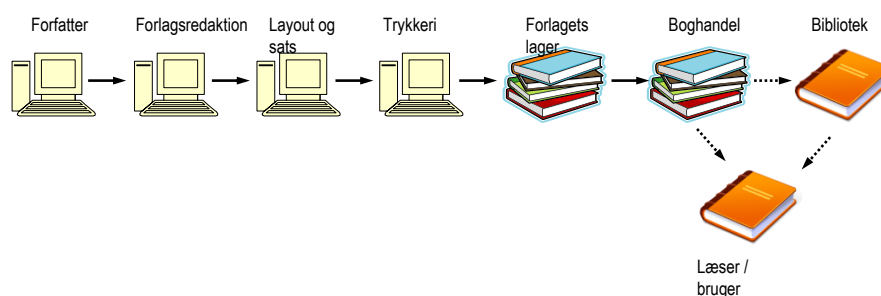
Gunner Lind og Catharina Raudvere

Denne rapport er en skitse af situationen for Det humanistiske Fakultet og de humanistiske forskere, stillet over for den hastige overgang fra tryk til online publicering, herunder det pres, som på nogle punkter mærkes for en hurtigere overgang.

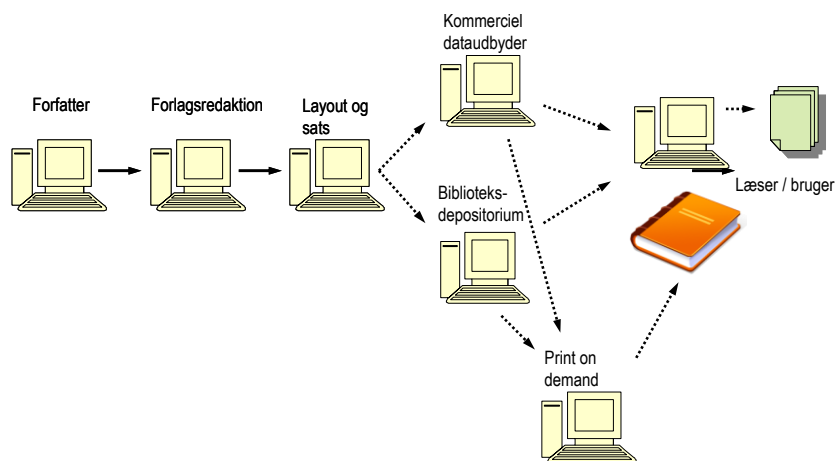
Rapporten har tre dele: En oversigt over, hvad ændringen består i. En opsummering af, hvad de enkelte forskere har brug for i denne situation. Og et forslag til, hvad fakultetet som institution kan gøre.

Overgangen til online publicering

De sidste 15-20 år har publikationsprocessen været elektronisk, bortset fra det sidste led. En skitse af tekstens vej kan se sådan ud:

Princippet i online publicering er at man udskyder eller helt udelader at producere en version på papir. Læseren får adgang til teksten via internettet, og kan så selv vurdere, om han/hun ønsker en papirversion. Papirversionen vil blive brugt til bekvem læsning, og så ofte kasseret. Tekstens vej er sådan her:

Online publikation eksisterer i to forskellige former. Forskellen er ikke teknisk, men økonomisk. Den mest succesrige er den såkaldte 'gyldne' model. Den er med stort held realiseret af en lille gruppe firmaer med kontrol over vigtige tidsskrifter eller forlagsnavne. I den gyldne model er det forlagene, der driver de datalagre – repositorier – hvor teksterne findes, og de giver kun adgang mod betaling. Helst som løbende abonnemeter. Nøglen til den gyldne model er, at forlagene kræver at få overdraget forskernes copyright til teksten som betingelse for publikation. Dermed har de retten til at kontrollere adgangen. Det er den gyldne model, som ligger bag langt det meste af den online adgang til publikationer, som forskningsbibliotekerne nu formidler.

Som alternativ til den kommercielle online publicering er der opstået en ikke kommerciel model – *Open Access* eller den 'grønne' model. Den er i disse år i hastig fremgang. Her drives repositorierne af offentlige institutioner, enten forskningsinstitutioner eller biblioteker. Forskerne (eller forskningsinstitutionerne) beholder copyright til deres tekster, men giver adgang til at læse gratis.

Fordele og ulemper

For de humanistiske forskere er der en række fordele og ulemper. Vi kan tage fordelene først:

- Billigere publikationsproces.
- Hurtigere publicering.
- Langt flere læsere.
- Meget længere tid 'på lager'.
- Meget billigere opbevaring og udlån for bibliotekerne.
- Biblioteket/boghandelen har altid et eksemplar til øjeblikkelig levering hvor som helst.

Ulemperne kan opsummeres sådan:

- Langtidsopbevaring af filer stiller større krav end opbevaring af papir til de kulturbevarende institutioners kompetence og stabilitet.
- Organisationen savnes til at lave ordentlige papirudgaver af monografier (*print on demand*), selv om det teknisk er muligt. Bruger-udskrifter af artikler og lignende korte tekster er heller ikke teknisk og æstetisk tilfredsstillende for ethvert behov.
- De stabile og udbredte filformater (HTML, PDF) realiserer kun i beskeden omfang de fordele, som elektronisk publicering i princippet tilbyder for humanioras mere komplekse tekster: tekstedition, ordbøger mm. Disse kan publiceres online fra servere med databaseprogrammer, men det er en dyr og meget skrøbelig løsning.

- Uro, usikkerhed og behov for strukturelle ændringer i omstillingsprocessen.

Fordele og ulemper er forskellige afhængigt af, om der er tale om den 'gyldne' eller den 'grønne' variant. I den gyldne variant er uro, usikkerhed og behov for ændringer ikke noget stort problem, fordi forlagene træder ind på deres vante plads i processen. Salg af adgang til data finansierer forlagsredaktion, review, korrektur, layout og så videre. Til gengæld ser man helt regelmæssigt misbrug af copyright-ejerens monopol. Fordelene ved den billige publikation bliver forvandlet til profit, og forskernes interesse i at publicere i, og have adgang til, de mest prestigefyldte tidsskrifter bliver brugt til at realisere abnorme fortjenester. Fordelene for forskningsverdens forfattere og læsere bliver altså kun realiseret for dem, der er tilknyttet rige institutioner, og forskningsinstitutionerne bliver malkekøer for kommercielle interesser. I medicin og naturvidenskab har dette allerede fået helt uacceptable virkninger.

I den 'grønne' variant har opbevaring og tilgængelighed, selv på ret kort sigt, været et stort problem. Situationen er dog ved at bedres i takt med, at de store biblioteker begynder at åbne repositorier som alternativ til de mange lokale netsteder på forskningsinstitutionerne. Det store problem, som bliver tilbage, er uro, usikkerhed og behov for omstilling. Og så er der et blivende spørgsmål om organisation og finansiering af hele den del af publikationsprocessen, som ellers ligger i forlagets regi – redaktion, review, layout, korrektur – når der ikke sælges eksemplarer, og ikke kan søges støtte, legitimeret med henvisning til trykprocessens omkostninger. Det er i første række et økonomisk problem. I anden række truer det også de vigtige legitimerings- og kvalitetskontrollsystemer, som er knyttet til redaktionsprocessen.

Humanister, og især danske humanister, publicerer meget ad kanaler, der falder imellem det 'gyldne' og det 'grønne' mønster. Non-profit tidsskrifter og semi-kommercielle forlag, støttet af offentlige midler og fondsmidler, mest i form af støtte til den enkelte publikation. Økonomisk og organisatorisk er det små og svage enheder, som har svært ved at magte omstilling. Tit leverer de humanistiske forskere 'gratis' arbejdskraft som redaktører og reviewere. Det gør de organisatoriske problemer meget nærværende. I et online-perspektiv er der tale om en hybrid mellem den gyldne og den grønne model, men i hovedsagen præget af grønne prioriteringer og problemer.

Humanister publicerer også i stort omfang til det generelle, ikke faglige læsepublikum. Det er ikke alene tekster af formidlende karakter, men også i vidt omfang tekster, som hviler direkte på en omfattende forskningsindsats. Det er en del af humanioras eksistensberettigelse. Hvis der er tale om et egentligt bredt publikum publiceres der på kommercielle vilkår. Det er fak-

tisk ønskeligt, for den kommercielle interesse er et kraftigt redskab til at sikre, at der faktisk arbejdes på at nå ud til en stor del af det læsende publikum. Også denne form for publikationsvirksomhed vil formodentlig i et eller andet omfang blive online baseret, selv om der ikke er mange tendenser til det endnu. Det vil sige, at humanistiske forskere på dette område vil have interesse i, at der etableres en sund, 'gylden' model, som er anderledes end den, der har vist sig på forskningstidsskrifternes område.

De humanistiske forskeres behov

Stillet over for denne omstillingsproces har de humanistiske forskere fire behov.

- De skal kunne orientere sig i en ny publikationsverden, så de vælger gode løsninger for sig selv som forfattere og evt. som redaktører, ledere af videnskabelige foreninger osv.
- Ud fra denne viden skal de kunne tage stilling til de kommercielle online publikationskanaler som findes, eller vil komme til at findes, i deres fag;
- de skal have reorganiseret den ikke-kommercielle publikationsproces i deres fag;
- og de skal have den ny publikationsproces til at fungere i forhold til vurdering og anerkendelse, dels akademisk, dels i forhold til bevilningssystemerne.

Det første kræver oplysningsvirksomhed. Ikke massiv, men løbende vedligeholdt.

Det andet kræver retningslinjer. De valg, der på kort sigt er attraktive for den enkelte, er ikke nødvendigvis attraktive for deres institution, eller for forskningsverdenen som helhed. Retningslinjerne skal tilgodese flere hensyn: regulering af både 'gyldne' og 'grønne' publikationskanaler, en indpassning af de danske hybridmodeller, og et rum for kommerciel publikation rettet mod det brede læsemarked.

Det tredje kræver beslutninger, arbejde og penge. Formodentlig også en vis opbygning af teknisk kompetence, svarende til det kendskab til den traditionelle publikationsproces, som redaktører med flere altid har måttet besidde.

Det fjerde kræver opbygning af solide kontrol- review- og krediteringsmekanismer i online publicering. Det kræver blandt andet, at de forskningsvurderingsmekanismer, som nu er ved at blive bygget op, ikke bliver bundet til de gamle publikationsformer. Det kræver også, at der bliver fundet holdbare måder at finansiere denne virksomhed, når den ikke kan bundtes sammen med trykkomkostningerne.

Det humanistiske Fakultets muligheder

Oplysning

Det er en naturlig opgave for fakultetet at sikre at der findes en oplysningsaktivitet. Den behøver ikke nødvendigvis realiseres af medarbejdere ved Hum KU. Der vil være mange naturlige partnere, dels andre universiteter, dels forskningsbibliotekerne. Den vigtigste partner vil uden tvivl være KU-BIS, som allerede har meget kompetence. En del af den relevante oplysning vil være fagspecifik, for eksempel om specifikke e-publikationskanaler. Det gør det vanskeligt at lave en en-størrelse-passer-alle løsning. En vis opmærksomhed i ledelsen over for, at der bliver sat initiativer i gang, vil nok løse det meste af behovet.

Lige nu vil der være et behov for at hæve oplysningsniveauet hos alle, jf. de mange bekymrede reaktioner på FKK's initiativer. På lidt længere sigt er to målgrupper særligt interessante: De unge forskere og de, som får redaktionelt ansvar. Ikke bare som egentlige redaktører, men også som ledere i faglige foreninger, der publicerer.

En orientering om publikation – både på papir og online – kunne være en naturlig del af forskeruddannelsen. For den mindre målgruppe af redaktionelt ansvarlige, ville det være godt at der med mellemrum var adgang til kursus/vidensdeling og permanent adgang til online viden om publikation.

Retningslinjer

Retningslinjer drejer sig især om overdragelse af copyright. Retningslinjer kan muligvis tage orientering fra medicin/naturvidenskab. Her prøver institutioner som amerikanske *National Institutes of Health* nu at bygge barrierer mod firmaernes overtagelse af copyright til de videnskabelige tekster.

I Danmark vil det formodentlig være naturligt at udarbejde retningslinjer i et samarbejde mellem universiteterne, da problemerne vil være ens.

Der skal være opmærksomhed over for andres tiltag, men det vigtigste er at få skabt retningslinjer, der passer til humaniora og til danske forhold. Det er meget lidt sandsynligt, at mønstre fra naturvidenskab eller fra udlandet vil passe godt.

Der skal være opmærksomhed over for, at humanister i stort omfang publicerer til et bredt publikum ad kommercielle kanaler. Ligeledes, at der publiceres i samarbejde med folkelige institutioner og organisationer. For dansk humaniora er det en vigtig del af vores legitimering i offentligheden. Den skal ikke blokeres af uhensigtsmæssige retningslinjer, kalkeret over naturvidenskabelige mønstre.

Der vil muligvis også skulle arbejdes for retningslinjer for repositorer. Hvis et online repositorium, for eksempel på et forskningsbibliotek, skal

være publikationsform, bør biblioteket have en forpligtende politik for bevarelse og tilgængelighed. Tidsbegrænsede projekter er ikke tilfredsstillende.

Omstilling

Omstillingen af publikationsprocessen er den største udfordring. Her har dansk humaniora den lidt paradoksale fordel, at publikationen længe har været afhængig af støtte. Online publicering fjerner nogle indtægter, men reducerer også i høj grad omkostningerne. De eksisterende støttekanaler skulle uden videre kunne slå til.

Der er således ikke noget stigende behov for, at fakultetet bruger penge på at publicere, tværtimod. Men fakultetet må, som en ledende institution, afsætte ressourcer til at støtte de opgaver, der skal løses for dansk humaniora som sådan. Det kan bidrage til opbygningen af kvalitet og troværdighed i online publicering, og dermed sikre, at specielt private fonde forstår, dels at online publicering lige så vel som publicering på papir kræver penge, dels at dette er forskningens publikationsform i fremtiden. Et vist mål af kommunikation udadtil vil sikkert være godt.

Fakultetet kan også bidrage til at man kan undgå urealistiske forestillinger og irrationelle handlinger hos de, der publicerer. Specielt er der brug for en hastig opbygning af kompetence hos de med redaktionelt ansvar. Det er vigtigt at undgå økonomisk uholdbare hybridformer mellem elektronisk og papir-produktion. Og mellem gyldne og grønne løsningsmodeller.

Anerkendelse og forskningsvurdering

Her må fakultetet gennemgå de retningslinjer, som det selv har, for at identificere eventuelle problemer ved vurdering til stillinger, opgørelse af forskningsaktivitet med mere. Der er næppe behov for egentlige rettelser, men der kan være brug for klargøring, også i et oplysningsperspektiv.

Skiftet til nye publikationsformer kan meget vel være et problem i forhold til Videnskabsministeriets arbejde med at opbygge en national forskningsvurderingsmodel. Her optræder publikationsformen i høj grad som en proxy-variabel for både mængde og kvalitet. Det er ikke særlig realistisk, når de underliggende forhold er så stærkt i bevægelse. Man risikerer både at undergrave ellers ønskelige ændringer i publikationsformen og at få meget urealistiske vurderinger. Specielt vil det igangværende arbejde for at identificere ledende tidsskrifter og forlag let kunne være en anakronisme, når det er afsluttet. Her er der nok brug for et initiativ for, at skiftet i publikationsformer inddrages i processen, eller at der i det mindste bliver indlagt en snarlig revisionsdato i det tilbageskuende system, som ministeriet lægger op til.

Konkrete anbefalinger

Det humanistiske Fakultet kan således:

- Medvirke til, at medarbejdere med publikationsansvar (redaktører, ansvarlige i faglige sammenslutninger, mm.) kan opbygge den nødvendige viden og kompetencer til at fungere godt og træffe de rigtige valg under de nye vilkår. Dels ved at tage initiativer til oplysning, formodentlig i samarbejde med andre, dels ved at sørge for, at de involverede kan blive krediteret for deres arbejde med at videreud-danne sig.
- Bidrage til at der, formodentlig på nationalt plan, kommer retningslin-jer for brugen af gyldne og grønne publikationsformer, som passer til humanioras særlige vilkår.
- Inddrage de nye publikationsformer i akademiske og økonomiske krediteringsmekanismer lokalt, og arbejde for, at det sker nationalt. Også her med korrekt tilpasning til humanioras vilkår.
- Sørge for, at medarbejdere med publikationsansvar på passende måde bliver krediteret for deres arbejde med at danne nye systemer.
- Bruge sin indflydelse og taleposition til at forståelse for, at den øko-nomiske støtte til publikation i passende omfang lægges om, så den passer til den nuværende situation.
- I samarbejde med KUBIS arbejde for, at der bliver dannet første klas-ses 'grønne' publikationskanaler for københavnsk og dansk huma-niora.